

ORGANIZÁCIA MINISTERSTIEV VNÚTRA A BEZPEČNOSTNÝCH ZBOROV 1953 – 1990

Niekoľko slov úvodom k organizácii

Pri rekonštrukcii mocenského aparátu komunistického režimu v Československu, úlohy a postavenia jednotlivých represívnych orgánov, rovnako ako pri hľadaní zodpovednosti za jeho činnosť, je predovšetkým nevyhnutné sa orientovať v jeho rozsiahlom organizačnom labyrinte. Aj keď už vznikli obsiahle práce, ktoré sú venované niektorým aspektom vývoja československých bezpečnostných zložiek¹, ani zďaleka ešte nejde o toľko potrebné vyčerpávajúce súhrny a prehľady, ktoré by predovšetkým uľahčovali prácu s písomnosťami zachovanými v slovenských a českých archívoch (napríklad zväzkovou agendou).

Hlavným dôvodom vedúcim k myšlienke pripraviť edíciu „**Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov, 1953 – 1990**“ bola snaha poopraviť pohľad na komunistický bezpečnostný aparát, až doposiaľ nevyvážené sústredený na politickú políciu Štátnu bezpečnosť. S ohľadom na rozsiahlosť problematiky, stav spracovania jednotlivých fondov i aktuálnu potrebu, išlo v prvom rade o vyhľadanie riadiacich aktov najvyššej úrovne upravujúce jeho organizáciu a to od doby, keď minister Rudolf Barák v rámci svojho rezortu ustálil podobu rozsiahleho bezpečnostného i civilno-správneho molochu do trojstupňového aparátu, zachovanú až do posledných dní komunistickej moci, respektíve prvých dní nesmelej transformácie nového demokratického režimu.² S prihliadnutím na relatívne malý záujem o túto dôležitú problematiku, potrebu niekoľkoročného systematického prenikania do tajov bezpečnostnej administratívy a pravdepodobne nevyhnutného skreslenia pri každej snahe o prepis vývoja organizačnej štruktúry jednotlivých organizačných celkov, vzniklo rozhodnutie zachovať pôvodnosť a originalitu podkladov spracovaním rozsiahlej edície.

Jednotlivé jej časti pochopiteľne nedajú odpoveď na všetky otázky súvisiace s vývojom štáto- i verejnobepečnostného, záložného, pomocného či správneho aparátu podriadeného ministerstvu vnútra. Bude však všetkým záujemcom pomocníkom pri orientácii sa v problematike, prípadne ich nasmeruje správnym smerom k odhaleniu ďalších tajomstiev.

¹ Až na malé výnimky sú zamerané buď na organizačný vývoj Štátnej bezpečnosti alebo Verejnej bezpečnosti – porov. FROLÍK, Jan: Nástin organizačného vývoje štátobezpečnostných složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948 – 1989. In: *Sborník archivních prací*, 1991, č. 2, s. 447-508; KOUDELKA, František: *Státní bezpečnost 1954 – 1968. Základní údaje*. Praha 1993, s. 175-183; KOUDELKA, F. – SUK, J. (eds.): *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968 (leden – srpen 1968)*. Praha – Brno 1996; FROLÍK, J.: Ještě k nástinu organizačného vývoje štátobezpečnostných složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948-1989. In: *Sborník archivních prací*, 2002, č. 2, s. 371-519; ŽÁČEK, Pavel: *ŠtB na Slovensku za „normalizácie“*. Agónia komunistickej moci v zvodkách politickej polície. Bratislava 2002; KVAPILOVÁ, Iva: Přehled organizačného vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1948-1950 se zaměřením na veřejně bezpečnostní (resp. pořádkovou a kriminální) složku. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, 2003, č. 1, s. 68-89; KVAPILOVÁ, I.: Organizační vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na jeho veřejnobepečnostní složku. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, 2004, č. 2, s. 9-73; PEŠEK, Jan – LETZ, Róbert: *Štruktúry moci na Slovensku 1948-1989*. Prešov 2004, s. 594-602; BLAŽEK, Petr – ŽÁČEK, Pavel: Czechoslovakia. In: PERSAK, Krzysztof – KAMINSKI, Lukasz (ed.): *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe, 1944-1989*. Varšava 2005, s. 87-161; KVAPILOVÁ, I.: Organizační vývoj SNB v 60. letech se zaměřením na jeho veřejnobepečnostní složku. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, 2005, č. 3, s. 41-110. V tomto sumáre nie je pochopiteľne zahrnutá práca HOLUB, Ota: *Vývoj Sboru národní bezpečnosti a vojsk ministerstva vnitra v letech 1948-1960*. FMV. Praha 1978.

² V tejto súvislosti predpokladám, že sa k obdobiu pred 1. 10. 1953 vrátim po spracovaní organizačného vývoja útvarov republikových ministerstiev vnútra po roku 1968, politického aparátu ministerstiev vnútra ako aj rezortného školstva.

Edícia je rozdelená do piatich celkov, ktoré vzišli z kombinácie časovej osi s vývojom centrálnych, regionálnych i odborových zložiek. Prvá časť postihuje všetky podoby ministerstva vnútra až do konca unitárneho štátu, ďalšia v podstate iba letmo upozorní na zaujímavú a neznámu problematiku organizačného vývoja republikových ministerstiev vnútra v roku 1969. Tretia a najrozsiahlejšia časť odhaľuje organizáciu riadenia výkonných a funkčných útvarov na federálnej úrovni. Štvrtá časť je venovaná riadiacim aktom upravujúcim organizačný vývoj obidvoch odborových zložiek (Štátnej i Verejnej bezpečnosti) na úrovni územných útvarov ministerstva vnútra (Zboru národnej bezpečnosti). Posledná kolekcia predstavuje prehľad základných dokumentov vzťahujúcich sa k vývoju Verejnej bezpečnosti ako za unitárneho štátu, tak po roku 1968, kedy sa na riadení jednotlivých zložiek rozličnou mierou podieľali federálne i republikové ministerstvá.

Úvodných 26 dokumentov prvej časti **Organizácia ministerstva vnútra ČSR (1953 – 1968)** prezentuje organizačný vývoj súčastí ministerstva vnútra počas existencie unitárneho komunistického štátu. Kľúčové dokumenty (č. 1-6, 11, 13, 15-16, 19-22, 25-26) zachytávajú organizačný vývoj tzv. centrály ministerstva vnútra a zodpovednosť jednotlivých funkcionárov rezortu za ich riadenie, prípadne vývoj spisových značiek. Ostatné dokumenty dokladujú organizačné zmeny, rušenie či zriaďovanie celoštátne dôležitých útvarov a zložiek akými boli aparát nápravných zariadení (správa nápravnej výchovy), Pohraničná a Vnútorná stráž, V. správa MV a jej podriadené útvary železničnej dopravy, útvary vyšetovania, Slovenská správa ministerstva vnútra (dokumenty č. 7, 9, 10, 12, 14, 17, 18), či pokusy o zásadnú zmenu v priebehu Pražskej jari (dokumenty č. 23, 24). Len tak mimochodom: zaujímavé je sledovať premeny štábtnej kultúry vedenia ministerstva v toku času.

K získaniu prehľadu o vývoji aparátu ministerstiev vnútra a jeho štruktúry je nutné rekonštruovať, ktoré útvary a zložky zostávali v zodpovednosti ministrov vnútra a ktoré riadili ich námestníci, ako sa postupne menila ich zodpovednosť za riadenie jednotlivých úsekov Štátnej bezpečnosti, Verejnej bezpečnosti, Pohraničnej a Vnútornej stráže, atď.

K 1. októbru 1953 si minister Rudolf Barák (1915-1995)³ vyhradil riadenie vnútornej správy MV, kádrovej správy, III. oddelenia MV (šifrovacie), VIII. správy MV (ochrana straníckych a vládnych činiteľov) a Červenej hviezdy. I. námestník ministra vnútra plk. Antonín Prchal (1923-1996)⁴ spočiatku riadil I. správu MV (zahraničná politická rozviedka)⁵, II. správu MV (kontrarozviedka)⁶, III. správu MV (politická kontrarozviedka)⁷, IV. správu MV (ekonomická kontrarozviedka)⁸, V. správu MV (kontrarozviedka dopravy a spojov)⁹ a V. odbor MV

³ R. Barák bol ministrom vnútra od 14. 9. 1953 do 23. 6. 1961. Porov. BLAŽEK, P. – ŽÁČEK, P.:

Czechoslovakia. In: PERSAK, K. – KAMINSKI, L. (ed.): *A Handbook*, s. 154-156.

⁴ A. Prchal bol I. NMV od 12. 2. 1952 do 1. 4. 1956. Porov. FROLÍK, Jan: Plukovník Antonín Prchal. In: *Střední Evropa*, 1994, č. 41, s. 81-91.

⁵ Na poste náčelníka I. S-MV sa vystriedali: od 1. 10. 1953 do 22. 11. 1961 plk. Jaroslav Miller (1914-1979), od 22. 11. 1961 do 31. 7. 1968 plk. Josef Houska (1924), od 1. 8. 1968 dočasne pplk./plk. Miloslav Čech-„Čada“ (1929-1989), od 15. 12. 1968 plk. Čestmír Podzemný (1924).

⁶ Na poste náčelníka II. S-MV sa vystriedali: od 1. 2. 1954 do 1. 12. 1961 plk. Vladimír Matoušek (1921-1993), od 1. 12. 1961 do 1. 1. 1964 pplk./plk. Viktor Hladný (1922), od 1. 1. 1964 do 31. 5. 1968 pplk. Miloslav Košnar (1926), od 15. 4. 1967 dočasne do 15. 7. 1968 pplk. Oldřich Špelina (1925), od 1. 8. 1968 mjr./pplk. JUDr. Zdeněk Formánek (1928), od 20. 9. 1968 pplk. RSDr. Vítězslav Hlaváček (1928).

⁷ Na poste náčelníka III. S-MV sa vystriedali: od 1. 10. 1953 do 1. 12. 1955 mjr./pplk./plk. František Svoboda (1909), od 1. 12. 1955 do 1. 3. 1963 mjr./pplk. Jaroslav Bartoň (1920-1971), od 1. 4. 1963 do 31. 12. 1964 pplk. Miloslav Košnar.

⁸ Náčelníkom IV. S-MV bol od 22. 12. 1953 do 1. 12. 1962 pplk./plk. Jiří Rybín (1922).

⁹ Na poste náčelníka V. S-MV sa vystriedali: od 1. 10. 1953 do 1. 2. 1954 npor. Ludvík Fiala (1914), od 1. 2. 1954 pplk. Bohumil Lejsek (1922), do 28. 2. 1958 pplk. František Kubík (1920), od 1. 9. 1962 do 31. 12. 1962

(východná emigrácia), námestník plk. Karel Košťál (1921)¹⁰ správu vyšetřovania MV, VII. správu MV (správa sledovania)¹¹, IX. správu MV (technická správa)¹², I. odbor MV (operatívna evidencia), II. odbor MV (previerka korešpondencie) a III. odbor MV (pasy a víza). Námestník brig. gen. Oskar Jeleň (1904)¹³ riadil hlavnú správu Pohraničnej a Vnútornej stráže, VI. správu MV (vojenská kontrarozviedka)¹⁴, správu civilnej obrany, správu požiarnej ochrany, IV. odbor MV (mobilizačný), námestník plk. Jindřich Kotal (1927)¹⁵ hlavnú správu Verejnej bezpečnosti, správu nápravných zariadení, tlačovú správu a letku ministerstva vnútra, do konca apríla 1954 navyše tiež útvary: hlavný účtovný, hospodársku správu, zdravotnícku správu, archívnu správu, finančný odbor, spojovací odbor, Ústredný dom MV; od 1. mája 1954 za ne prevzal zodpovednosť námestník plk. Karel Klíma (1908)¹⁶, spolu s VIII. správou MV¹⁷ a Červenou hviezdou presunutou od ministra vnútra. K 20. septembru 1954 bola z podriadenosti I. námestníka A. Prchala vyňatá V. správa MV a odovzdaná K. Košťálovi, výmenou za VII. správu MV. R. Barák završil reorganizáciu 15. januára 1955 prevzatím I. správy MV pod svoje riadenie a odovzdaním VI. správy MV A. Prchalovi od námestníka genmjr. Ludvíka Hlavačku (1911)¹⁸. Tzv. štátnobezpečnostné útvary tak boli – až na výnimku VIII. správy MV – naďalej riadené triumvirátom Barák – Prchal – Košťál.

K 1. februáru 1959 si Barák z operatívnych útvarov Štátnej bezpečnosti ponechal v priamej zodpovednosti iba I. správu MV. Nástrojom jeho moci a vplyvu v rezorte naďalej boli vnútorná správa MV, správa kádrov MV a inšpekcia ministerstva vnútra, mimo rezort v civilno-správnom úseku a nakoniec odbor pre národné výbory. Kontrarozviedne súčasti (II. až VI. správa MV) a VII. správa MV, zostali i naďalej v podriadenosti I. námestníka ministra vnútra plk. Josefa Kudrnu (1920)¹⁹, rovnako ako ostatné útvary Štátnej bezpečnosti – IX. správa MV, zvláštna správa MV, správa vyšetřovania MV, I., II., V. a VI. zvláštny odbor MV – pod námestníkom pplk./plk. RSDr. Štefanom Demjanom (1923-1996)²⁰ a spojovací odbor MV. Z **útvarov** riadených námestníkom L. Hlavačkom zmizla iba správa požiarnej ochrany a správa Vnútornej stráže sa oddelila od hlavnej správy Pohraničnej stráže. Rovnaký počet útvarov ostal podriadený J. Kotalovi, ktorý aj naďalej riadil hlavnú správu Verejnej bezpečnosti MV a správu nápravných zariadení MV, z nových potom hlavnú správu tlačového dohľadu MV a odbor kultúrnych zariadení MV. Námestník K. Klíma k VII. správe MV, zdravotníckej a archívnej správe MV, hlavnej **zálohe** MV, odborom finančnému,

Štefan Hubina (1922).

¹⁰ K. Košťál bol NMV od septembra 1953 do 1. 4. 1956.

¹¹ Na poste náčelníka správy sledovania MV – či už v podobe VII. alebo IV. S-MV – až do 15. 7. 1968 zotrval pplk./plk. Antonín Kavan. Porov. KRETSCHMER, Adam: Antonín Kavan – pilíř socialistické zákonnosti. In: *Securitas Imperii*, 1994, č. 2, s. 291-298; URBÁNEK, Miroslav: Správa sledování Ministerstva vnitra v letech 1948-89 (Stručný nástin organizačního vývoje). In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, 2005, č. 3, s. 222.

¹² Náčelníkom IX. S-MV bol až do svojho odchodu z radov ZNB plk./gen. Karel Smíšek (1893-1968), ktorého 1. 8. 1962 nahradil pplk./plk. Jan Bokr (1926).

¹³ O. Jeleň bol v r. 1952 preveđený z funkcie náčelníka HPS MNO na námestníka MNB; námestníkom ministra vnútra do 31. 12. 1954.

¹⁴ Náčelníkom (hlavnej správy) vojenskej kontrarozviedky bol až do 31. 12. 1971 plk./genmjr. Josef Stavinoha (1918).

¹⁵ J. Kotal zotrval vo funkcii námestníka národnej bezpečnosti a ministerstva vnútra od 21. 9. 1951 do 19. 4. 1968, resp. 21. 6. 1968.

¹⁶ K. Klíma bol NMV od 1. 5. 1954 do 30. 11. 1961.

¹⁷ Na poste náčelníka správy ochrany stranických a vládnych činiteľov – nech už v podobe VIII. či V. správy – sa vystriedali: od 1. 10. 1953 do 1. 5. 1954 plk. Karel Klíma, od 1. 5. 1954 do 31. 12. 1963 plk. Josef Čech (1912), od 1. 1. 1964 do 12. 1. 1969 pplk. Josef Holec (1922).

¹⁸ L. Hlavačka bol NMV od 1. 1. 1955 do 17. 2. 1962.

¹⁹ J. Kudrna bol I. NMV od 16. 4. 1956 do 26. 4. 1965.

²⁰ Š. Demjan bol NMV od 16. 4. 1956 do 21. 6. 1968.

plánovaciemu, telovýchovnému a samostatnému kontrolnému oddeleniu navyše prevzal od Kotala letecký oddiel MV.

Za Lubomíra Štrougala (1924)²¹ bola prerozdelená zodpovednosť za útvary ministerstva vnútra, ktorá k 19. marcu 1962 vyzerala nasledovne: minister riadil iba svoj sekretariát, I. správu MV, inšpekciu a správu kádrov MV, I. námestník J. Kudrna II. až. V. a VIII. správu MV; VII. správa sa vrátila pod inak nezmenený úsek námestníka Š. Demjana a plk. Karel Peprný (1920)²² ako nástupca L. Hlavačku získal späť VI. správu MV. Hlavné správy Verejnej bezpečnosti a tlačového dohľadu MV prešli spolu s hlavnou inšpekciou požiarnej ochrany pod námestníka plk. Jána Zárubu (1923)²³ a J. Kotal naďalej zodpovedal za hlavnú zálohu MV, správy nápravných zariadení, zdravotnícku a archívnu MV, odbory finančný a plánovací, hospodársky, telovýchovný a kultúrnych zariadení MV, samostatné kontrolné oddelenie a letecký oddiel MV, t. j. všetko útvary donedávna podriadené K. Klímovi.

O desať mesiacov neskôr si Štrougal, ako jedínú zmenu vo svojom úseku, podriadil zlúčený kontrolný a inšpekčný odbor, ktorý nahradil inšpekciou ministra; I. námestník Kudrna sa od 15. mája 1963 venoval iba II., III. a VIII. správe MV, Demjan prišiel o správu vyšetrovania a I. zvláštny odbor MV v prospech plk. Jaroslava Klímu (1921)²⁴, ktorý navyše zodpovedal za činnosť IV. správy MV. Kotalov úsek sa zúžil o telovýchovný odbor nanovo zreorganizovaný v odbore bojovej a telesnej prípravy MV pod vedením K. Peprného, Záruba naopak získal vnútornú správu národných výborov. Ku koncu roka boli zrušené II., III. a IV. správa MV a miesto nich bola k 1. januáru 1964 zriadená kontrarozviedna správa MV (s krycím názvom II. správa MV), podriadená J. Kudrnovi. Z IX. správy MV, II. a V. zvláštneho odboru MV vznikla správa operatívnej techniky MV (VI. správa MV)²⁵, za ktorú i naďalej niesol zodpovednosť námestník Demjan. Reorganizácia sa nijako nedotkla ostatných súčastí Štátnej bezpečnosti, iba niektoré útvary získali nové krycie názvy, napr. hlavná správa vojenskej kontrarozviedky (po novom III. správa MV), správa sledovania a ochrany zastupiteľských úradov kapitalistických štátov (po novom IV. správa MV), správa ochrany straníckych a vládnych činiteľov (po novom V. správa MV).

Krátko po menovaní Jozefa Kudrnu na vrchol bezpečnostnej pyramídy²⁶ sa k 15. máju 1965 čiastočne zmenila organizácia centrály ministerstva vnútra. Do ministrovej právomoci sa vrátili inšpekcia, vnútorná správa národných výborov a ako nový vrcholový koncepčný orgán bola zriadená študijná a analytická skupina. Novému I. námestníkovi plk. J. Zárubovi²⁷ ku kontrarozviednym útvarom Štátnej bezpečnosti pribudla hlavná správa tlačového dozoru MV, úseky Demjana, Peprného i Kotala ostali v podstate bez zmeny, pod Klímom boli sústredené správy vyšetrovania Štátnej a Verejnej bezpečnosti a útvary podriadené plk. Jindřichovi Thonovi (1922)²⁸ boli zredukované na hlavnú správu Verejnej bezpečnosti a hlavnú inšpekciu požiarnej ochrany.

V polovici roku 1966 sa organizačná štruktúra ministerstva vnútra v centrále ešte zjednodušila. Minister Kudrna si podržal kontrolu nad správou rozviedky (I. správa MV), inšpekciou, kádrovou a organizačnou správou a vnútornou správou. I. námestník plk. Záruba

²¹ L. Štrougal bol ministrom vnútra od 23. 6. 1961 do 26. 4. 1965.

²² K. Peprný bol NMV od 17. 1. 1962 do 31. 12. 1965.

²³ J. Záruba bol NMV od 19. 3. 1962 do 11. 5. 1965, neskôr I. NMV do 15. 7. 1968.

²⁴ J. Klíma bol NMV od 29. 10. 1962 do konca marca 1968, resp. 31. 5. 1968.

²⁵ Náčelníkom VI. S-MV bol do 15. 7. 1968 plk. Jan Bokr, ktorého nahradil pplk. Václav Cirus (1929).

²⁶ J. Kudrna bol ministrom vnútra od 26. 4. 1965 do 15. 3. 1968.

²⁷ J. Záruba bol I. NMV od 11. 5. 1965 do 21. 6. 1968.

²⁸ J. Thon bol NMV od 4. 5. 1965 do 21. 6. 1968.

mal okrem priameho riadenia obidvoch správ vyšetrovania, správy ochrany stranických a vládnych činiteľov (V. správa MV), mobilizačného odboru, na starosti vedenie Zboru národnej bezpečnosti, vrátane krajských správ ZNB. Zodpovednosť za riadenie hlavnej správy ŠtB (II., III. a IV. správa a štatisticko-evidenčný odbor) a správy operatívnej techniky z titulu náčelníka HS-ŠtB prešla na námestníka plk. J. Klímu. Demjan dostal do svojej kompetencie štáb civilnej obrany štátu, správu pasov a víz, správu nápravno-výchovných ústavov a väzníc a hlavnú inšpekciu požiarnej ochrany. Kotal sa stal náčelníkom hospodárskej správy a riadil tiež správu spojenia a na Thonu ostala už len funkcia náčelníka hlavnej správy Verejnej bezpečnosti. Aj keď to vrcholové riadiace akty nijako nezohľadnili, námestníkom ministra vnútra pre civilno-správny úsek bol Miloš Jakeš (1922).²⁹

V priebehu Pražskej jari sa po nástupe Josefa Pavla (1908 – 1973)³⁰ do funkcie ministra vnútra kompletne obmenilo vedenie rezortu. Počet námestníkov bol k 21. júnu 1968 redukovaný na štyroch. I. námestníkovi pplk./plk. Stanislavovi Padrůnkovi (1923)³¹ pripadlo riadenie štábnych útvarov a útvarov služieb (vnútorná správa, kádrová a organizačná správa, odbor zvláštnych úloh, študijné oddelenie, hospodárska správa, správa spojenia), krajských správ ZNB a z útvarov Štátnej bezpečnosti správy ochrany stranických a vládnych činiteľov (V. správa), plk. Viliamovi Šalgovičovi, CSc. (1919-1990)³² zodpovednosť za útvary tajnej polície, t. j. správu rozvedky (I. správa), hlavnú správu Štátnej bezpečnosti, správu operatívnej techniky (VI. správa) a správu vyšetrovania ŠtB. Plk. Ján Majer (1923)³³ okrem Demjanových útvarov (ŠCOS, HIPO a správa SNV) zodpovedal za Verejnú bezpečnosť, vrátane vyšetrovacích útvarov VB. JUDr. Jiří Rypel (1927)³⁴ mal riadiť civilno-správny úsek (riadenie NV vládou, agendu vnútornej správy štátu, archívnu správu a správu miestneho hospodárstva), ale tiež správu pasov a víz, ktorá bola útvarem Štátnej bezpečnosti.

Počas okupácie, kedy sa zásadne zmenila politická situácia, sa 31. augusta 1968 ministrom vnútra stal Jan Pelnář (1911-1982)³⁵, ktorý rovnako ako jeho predchodca priamo neriadil žiadny útvar. Plk. J. Majer ako nový I. námestník prevzal po mesiaci vo funkcii riadenie správy ochrany stranických a vládnych činiteľov, vnútornej, kádrovej, organizačnej a hospodárskej správy, správy spojenia, inšpekcie ministerstva vnútra, študijného ústavu MV, výskumno-vývojového strediska automatizácie MV, leteckého oddielu, aparátu stálej komisie pre ochranu utajovaných skutočností, komisie ministra vnútra pre zisťovanie prípadov nezákonného postupu príslušníkov ZNB a ZNV, odboru zvláštnych úloh a krajských správ ZNB. Štátnu bezpečnosť v nezmenenej podobe prevzal plk. JUDr. František Vašek (1924)³⁶, podobne aj Verejnú bezpečnosť plk. JUDr. Jaroslav Rybař (1920)³⁷, ktorého úsek navyše posilnila správa pasov a víz odobratá námestníkovi Rypelovi. Nomenklatúru námestníkov uzatváral genmjr. Egd Pepich (1923)³⁸ poverený riadením novozriadenej Slovenskej správy MV a krajských správ ZNB v Slovenskej socialistickej republike.

Druhá časť **Organizácia ministerstiev vnútra ČSR a SSR (1969)** obsahuje iba tri dokumenty (č. 27-29), ktoré sú venované delimitácii ústredných zdrojov smerom

²⁹ M. Jakeš bol NMV pravdepodobne už od r. 1966 do 28. 3. 1968, resp. 21. 6. 1968.

³⁰ J. Pavel bol ministrom vnútra od 8. 4. 1968 do 30. 8. 1968.

³¹ S. Padrůněk bol I. NMV od 21. 6. 1968 do 9. 9. 1968.

³² V. Šalgovič bol NMV od 1. 6. 1968 do 24. 8. 1968.

³³ J. Majer bol NMV od 21. 6. 1968 do 10. 9. 1968, I. NMV od 10. 9. 1968 do 31. 12. 1968.

³⁴ J. Rypel bol NMV od 21. 6. 1968 zrejme do 31. 12. 1968.

³⁵ J. Pelnář bol ministrom vnútra od 31. 8. 1968 do 31. 12. 1968, resp. 28. 1. 1970.

³⁶ F. Vašek bol NMV od 10. 9. 1968 do 31. 12. 1969.

³⁷ J. Rybař bol NMV od 10. 9. 1968 do 1. 2. 1969.

³⁸ E. Pepich bol NMV od 17. 9. 1968 do 31. 12. 1968.

k republikovým ministerstvám a prvotnej štruktúre bezpečnostných a výkonných zložiek obidvoch republikových ministerstiev (rozkaz slovenského ministra vnútra je navyše v jednej z poznámok doplnený o organizáciu hlavnej správy ŠtB pri MV SSR).

Najrozsiahlejším celkom edície je **Organizácia federálneho ministerstva vnútra (1969 – 1990)** zložený zo 43 dokumentov, ktoré dokumentujú komplikovanosť riadenia a organizácie federálne riadených výkonných a štábných útvarov. Predovšetkým je nutné upozorniť na štatúty a organizačný poriadok FMV z rokov 1969, 1973 a 1988 (dokumenty č. 32, 39, 66; ich doplnky viď č. 67, 69), rovnako ako najvyššie riadiace akty upravujúce základné organizačné zmeny podstatných častí federálneho bezpečnostného aparátu, vrátane ich rušenia (dokumenty č. 30, 31, 33, 35–38, 42–45, 50–52, 55–56, 60, 64–65, 68–69, 71–73). Prínosom je bezpochyby úplný rad rozkazov ministra vnútra ČSSR upravujúcich podobu hlavnej správy Pohraničnej stráže a ochrany štátnych hraníc (dokumenty č. 40–41, 46, 54, 63), vrátane ich podriadených organizačných celkov (dokumenty č. 47–49, 53, 57–59, 61–62).

Aj keď federálne ministerstvo vnútra v dôsledku vnútropolitického vývoja vzniklo už k 1. januáru 1969, v najvyšších aktoch riadenia ministra vnútra ČSSR nebola osobná zodpovednosť funkcionárov rezortu zo začiatku vôbec zohľadnená. Federálny minister J. Pelnář pod tlakom zmien vo vedení komunistickej strany hľadal vhodné kadrové riešenia. Štátnym tajomníkom bol menovaný plk. J. Majer³⁹, námestníkom pre riadenie novozriadenej federálnej správy spravodajskej služby (FSSS) a ochrany štátneho tajomstva zostal doterajší námestník pre Štátnu bezpečnosť plk. F. Vašek.⁴⁰ Naproti tomu námestník J. Rybař prešiel k 1. februáru 1969 do inej funkcie a doposiaľ nie je jasné, kto ho nahradil.

Dňa 16. júla 1969 si federálny minister J. Pelnář definitívne podriadil inšpekciu ministra vnútra ČSSR, personálny a organizačný odbor a sekretariát ministerstva vnútra. Štátny tajomník J. Majer bol okrem svojho sekretariátu zodpovedný za právny a bezpečnostný odbor, odbory pre hospodárske riadenie a pre riadenie spojenia a oddelenie obrany. F. Vašek priamo riadil náčelníkov FSSS, t. j. hlavnú správu rozviedky⁴¹ (od 3. novembra 1969 prešla späť pod šéfa rezortu), hlavnú správu kontrarozviedky⁴², hlavnú správu vojenskej kontrarozviedky⁴³, správu sledovania⁴⁴, správu ochrany straníckych a ústavných činiteľov⁴⁵, správu spravodajskej techniky⁴⁶, cudzinecký a šifrovací odbor, sekretariát stálej komisie pre ochranu utajovaných

³⁹ J. Majer bol štátnym tajomníkom vo FMV od 2. 1. 1969 zrejme až do 28. 4. 1970.

⁴⁰ F. Vašek bol z radov ZNB prepustený k 31. 12. 1969.

⁴¹ Na poste náčelníka I. správy (FMV, ZNB) sa postupne vystriedali: do 31. 12. 1970 plk. Čestmír Podzemný, od 1. 1. 1971 do 20. 2. 1981 genmjr. RSDr. Miloš Hladík (1924), od 1. 3. 1981 do 1. 5. 1989 genmjr. Karel Sochor (1930), od 1. 5. 1989 plk. PhDr. Karel Vodrážka-„Budín“ (1930-1989), od 1. 7. 1989 od 31. 1. 1990 poverený pplk. Vilém Václavěk-„Kainar“ (1944).

⁴² Na poste náčelníka II. správy (FSSS, FMV, ZNB) sa postupne vystriedali: od 1. 3. 1969 do 22. 9. 1969 dočasne plk. RSDr. Václav Šoral (1928), od 22. 9. 1969 do 15. 12. 1970 pplk./plk. Štefan Hubina (1922), od 15. 12. 1970 do 31. 10. 1979 plk./genmjr. Ing. Jaroslav Hrbáček (1925), od 1. 11. 1979 dočasne do 31. 12. 1984 plk. Karel Vrba (1926), od 1. 1. 1985 do 31. 7. 1988 plk. JUDr. Karel Fířt (1932).

⁴³ Na poste náčelníka III. správy (FSSS, FMV, ZNB) sa postupne vystriedali: od 1. 1. 1972 do 1981 genmjr. Cyril Ohrablo (1924), od 1. 3. 1981 do 31. 8. 1989 genmjr. Pavel Vrlík (1936), od 1. 8. 1989 genmjr. Ing. Josef Červáček (1937).

⁴⁴ Na poste náčelníka IV. správy (FSSS, FMV, ZNB) sa postupne vystriedali: od 15. 7. 1968 do 31. 5. 1970 plk. RSDr. Štefan Demjan, od 1. 8. 1970 do 15. 2. 1971 pplk. Ing. Ján Hanuliak, od 15. 3. 1971 do 31. 1. 1982 plk. JUDr. Antonín Kavan, od 1. 2. 1982 do 1. 12. 1987 pplk. RSDr. Josef Juřica (1940), od 1. 12. 1987 do 15. 2. 1990 pplk./plk. JUDr. Václav Mencl (1940).

⁴⁵ Na poste náčelníka V. správy (FMV, ZNB) sa postupne vystriedali: od 12. 1. 1970 do 1. 3. 1973 plk./genmjr. Karel Kropáček, od 1. 3. 1973 do 1. 7. 1989 plk./genmjr. Milan Buchvaldek (1931), od 1. 7. 1989 do 15. 12. 1989 pplk./mjr. Václav Kilián (1946).

skutočností a spravodajský odbor FSSS.⁴⁷ K 22. septembru 1969 nastúpili do funkcií plk. RSDr. M. Košnar (1926)⁴⁸, ktorý zrejme ihneď vymenil námestníka pre riadenie FSSS a OÚS F. Vaška a plk. prof. J. Pješčak, CSc. (1925)⁴⁹, ktorý stál na poste námestníka pre riadenie výkonných útvarov a útvarov služieb a riadil okrem svojho sekretariátu federálnu kriminálnu ústredňu, civilnú obranu ČSSR, letecký oddiel, odbor ústrednej evidencie, výskumno-vývojové stredisko automatizácie, odbor pre hospodárske zabezpečenie a telovýchovný odbor.

V januári 1970 bol menovaný nový federálny minister vnútra Radko Kaska (1928 – 1973)⁵⁰. V apríli bola zrušená funkcia štátneho tajomníka a v decembri došlo k inštalovaniu ďalších námestníkov plk. JUDr. Jaroslava Voseckého (1923)⁵¹ a plk. RSDr. Jaroslava Šilhavého (1923).⁵² K 28. januáru 1971 bola zodpovednosť za riadenie zásadne prerozdelená: minister Kaska si okrem svojho sekretariátu ponechal hlavnú správu rozviedky, kádrovú a školskú správu a inšpekciu ministra vnútra. Námestník Košnar dostal hlavnú správu vyšetrovania ŠtB ČSSR, odbor vyšetrovania ŠtB vo VKR, šifrovací odbor, odbor zahraničnej tlače, sekretariát stálej komisie pre OÚS a dočasne tiež hlavnú správu kontrarozviedky, hlavnú správu vojenskej kontrarozviedky, federálnu správu pasov a víz a štatisticko-evidenčný odbor. V polovici februára 1971 bola situácia vyriešená menovaním plk. Ing. Jána Hanuliaka (1921)⁵³, ktorý zjavne naďalej riadil zmienené útvary Štátnej bezpečnosti. Vosecký prevzal zodpovednosť za správu sledovania, spravodajskej techniky, ochrany straníckych a ústavných činiteľov a letecký oddiel. Pješčak prevzal zodpovednosť za federálnu správu VB, štáb civilnej obrany ČSSR a výskumno-vývojové stredisko automatizácie. Šilhavý zase za organizačnú a vnútornú správu, ekonomickú a technickú správu, odbor spojenia a telovýchovný odbor (sekretariáty NMV neuvedené).

Ďalšie zmeny zo začiatku januára 1973 navyše presunuli priamo pod ministra Kasku správu ochrany straníckych a ústavných činiteľov, rovnako ako osamotenú kádrovú správu a analyticko-informačný odbor. Genmjr. Hanuliak získal správu sledovania i správu spravodajskej techniky od Pješčaka, ktorý po strate všetkých útvarov štátnej bezpečnosti riadil veliteľstvo Pohraničnej stráže prevedené z rezortu FMNO, novozriadené správy vývoja automatizácie a vedy a školstva, odbor obrany a odbor požiarnej ochrany. Košnarova pozícia zatiaľ zostala nedotknutá, iba problematika šifrovania bola povýšená na úroveň zvláštnej správy. Podobne u Šilhavého vznikla správa spojenia, zdravotnícka správa a bol k nemu prevedený letecký oddiel. Mesiac pred svojou smrťou sa minister R. Kaska, pri pokračujúcej reorganizácii, zbavil analyticko-informačného odboru v prospech I. námestníka genmjr. Hanuliaka, ktorý stratil VI. správu FMV a federálnu správu pasov a víz. Tie boli nepomerne vymenené za sekretariát Komisie pre ochranu štátneho tajomstva. Úsek genmjr. Pješčaka bol k 1. marcu 1973 rozšírený iba o operačnú skupinu MBO a naopak zúžený o veliteľstvo Pohraničnej stráže a štáb civilnej obrany ČSSR, ktorý bol odovzdaný námestníkovi genmjr. Karlovi Kropáčkovi (1926)⁵⁴, ktorý ďalej prevzal federálnu správu pasov a víz a letecký

⁴⁶ Na poste náčelníka VI. správy (FMV, ZNB) sa postupne vystriedali: po pplk. Václavu Cirusovi od 12. 1. 1970 do 1. 12. 1970 plk. Jaroslav Vosecký (1923), od 1. 12. 1970 do 1. 1. 1973 plk. Václav Havránek (1925), od 1. 1. 1973 do 1. 10. 1977 plk. Ing. Viliam Dobrik (1927), od 1. 10. 1977 do 31. 5. 1984 plk. JUDr. Jaroslav Saksl (1924), od 1. 6. 1984 do 1. 1. 1985 plk. JUDr. Karel Fiřt (1932), od 1. 1. 1985 do 1. 8. 1988 plk. JUDr. Emanuel Havlík (1932) a od 1. 8. 1988 do 4. 2. 1990 plk. JUDr. Milan Šimůnek (1941).

⁴⁷ Náčelníkom spravodajského odboru FSSS bol od 1. 4. 1969 do 1. 3. 1971 plk. Josef Houska.

⁴⁸ M. Košnar bol NMV od 22. 9. 1969 do 28. 2. 1973.

⁴⁹ J. Pješčak bol NMV od 22. 9. 1969 do 30. 11. 1982.

⁵⁰ R. Kaska bol ministrom vnútra ČSSR od 28. 1. 1970 do svojej smrti 28. 3. 1973.

⁵¹ J. Vosecký bol NMV od 1. 12. 1970 do 1. 1. 1973.

⁵² J. Šilhavý bol NMV od 1. 12. 1970 do 31. 5. 1988.

⁵³ J. Hanuliak bol NMV od 15. 2. 1971, I. NMV od 1. 3. 1973 do 1. 6. 1979.

⁵⁴ K. Kropáček bol NMV od 1. 3. 1973 do 1. 6. 1979.

oddiel. Ďalší čerstvý súdruh vo vedení ministerstva vnútra ČSSR plk. JUDr. Miroslav Vaníček (1926)⁵⁵ prevzal útvary Štátnej bezpečnosti až doposiaľ spadajúce do právomocí odvolaného plk. Košnara (hlavná správa vyšetrovania ŠtB, odbor vyšetrovania ŠtB vo VKR, zvláštna správa, odbor zahraničnej tlače), ďalej potom správu spravodajskej techniky, správu spojenia a organizačnú a vnútornú správu, čiastočne prevzaté od genmjr. Hanuliaka a plk. Šilhavého, ktorého oslabený sektor doplnil odbor požiarnej ochrany a stavebná výroba.

K zásadnej reorganizácii federálneho ministerstva vnútra došlo až 1. júla 1974 za Jaromíra Obzina (1929).⁵⁶ Zmeny sa nedotkli iba útvarov priamo podriadených ministrovi. Pod I. námestníkom genmjr. Hanuliakom boli sústredené výhradne útvary Štátnej bezpečnosti, vrátane novozriadených: správy kontrarozviedky pre boj proti vonkajšiemu nepriateľovi (II. správa), správy kontrarozviedky pre boj proti vnútornému nepriateľovi (X. správa)⁵⁷, správy kontrarozviedky v Bratislave (XII. správa)⁵⁸, správy sledovania, analyticko-informačného odboru a štatisticko-evidenčného odboru. Kropáček k hlavnej správe Pohraničnej stráže a ochrany štátnych hraníc, štábu CO ČSSR, leteckému oddielu, oddeleniu pre správu štátnych hraníc získal hlavnú správu vojenskej kontrarozviedky (III. správa). Pješčakove útvary boli posilnené správou kontrarozviedky pre ochranu ekonomiky (XI. správa)⁵⁹, Šilhavého a Vaníčkovce zostali v podstate bez zmeny.

Dňa 1. júna 1979 obsadili plukovníci JUDr. Ján Kováč (1933 – 1988)⁶⁰ a JUDr. Vladimír Hrušecký (1930)⁶¹ posty uvoľnené generálmi Hanuliakom a Kropáčkom a o 14 dní neskôr sa opäť mierne zmenila zodpovednosť za riadenie podriadených organizačných celkov. Minister Obzina si oproti pôvodnému stavu iba vyčlenil zo sekretariátu ako samostatnú súčasť svoju kanceláriu a podriadil si novovzniknuté celky: správu pre politicko-výchovnú, vzdelávaciu, kultúrnu a propagačnú činnosť (IX. správa) a Vysokú školu ZNB. Plk. Kováč prevzal v podstate kompletný Hanuliakov úsek, oslabený iba odovzdaním štatisticko-evidenčného odboru (podriadený náčelníkovi sekretariátu federálneho ministerstva vnútra plk. Josefovi Jílkovi) a doplnený správou vývoja automatizácie. Hrušecký bol posilnený opätovným prevodom správy výkonnej spravodajskej techniky (od Vaníčka) a vyčlenenou správou vojsk MV. Pješčakova strata bola kompenzovaná prevodom leteckej správy a vytvorením technickej správy spolu so sekretariátom federálnej koordinačnej komisie pre BESIP. Šilhavý v rámci hľadania nového organizačného modelu dostal investorský a projektový odbor, z telovýchovného odboru vzniknutú správu telovýchovy a vrcholového športu, ústrednú nemocnicu ZNB a vojsk MV a Vaníčkovci odovzdal ekonomickú a technickú správu.

Posledná Obzinova reorganizácia z 1. marca 1982 priniesla iba kozmetické úpravy spočívajúce v podriadení novovzniknutej XIV. správy ZNB (správa kontrarozviedky pre boj proti mimoriadny a zvláštnym formám trestnej činnosti)⁶² I. námestníkov Kováčovi, prevedenie technickej správy FMV od Pješčaka k Hrušeckému a vytvorenie economickej

⁵⁵ M. Vaníček bol NMV od 1. 3. 1973 do 31. 12. 1985.

⁵⁶ J. Obzina bol ministrom vnútra ČSSR od 30. 3. 1973 do 20. 6. 1983.

⁵⁷ Vo funkcii náčelníka X. S-FMV/ZNB sa vystriedali: od 1. 6. 1974 do 31. 5. 1982 plk./genmjr. RSDr. Vladimír Stárek (1924), od 1. 6. 1982 do 31. 7. 1988 plk. Zdeněk Wiederlechner (1930).

⁵⁸ Vo funkcii náčelníka XII. S-FMV/ZNB sa vystriedali: od 1. 6. 1974 do 1. 6. 1979 plk. JUDr. Ján Kováč, od 1. 6. 1979 do 31. 7. 1986 pplk. Jozef Vavro (1926), od 1. 8. 1986 do 9. 2. 1990 plk. RSDr. Štefan Homola (1937).

⁵⁹ Vo funkcii náčelníka XI. S-FMV/ZNB sa vystriedali: od 1. 7. 1974 do 31. 3. 1982 genmjr. Bohumír Molnár (1924-1988), od 1. 4. 1982 do 15. 10. 1987 mjr./pplk. Ing. Michal Kočan (1945), od 15. 10. 1987 do 31. 7. 1988 dočasne pplk. JUDr. Vojtěch Zamykal, CSc. (1946).

⁶⁰ J. Kováč bol NMV od 1. 6. 1979, I. NMV od 1. 10. 1979 do 31. 10. 1985.

⁶¹ V. Hrušecký bol NMV od 1. 6. 1979 do 31. 5. 1988.

⁶² Náčelníkom XIV. S-ZNB bol od 1. 6. 1982 do 1. 12. 1985 plk. Zdeněk Němec (1930).

správy FMV a správy hospodárskeho zabezpečenia FMV u Vaníčka. Šilhavého sa zmeny nedotkli.

Po takmer dva a pol roku – a s dvoma novými námestníkmi – pristúpil minister JUDr. Vratislav Vajnar (1930)⁶³ k novej delimitácii zodpovednosti vo vedení federálneho ministerstva vnútra. Okrem zavedených útvarov si k I. správe ZNB (hlavná správa rozviedky) a V. správe ZNB (správa ochrany ústavných a straníckych činiteľov) z útvarov ŠtB ešte podriadil VI. správu ZNB (správa výkonnej spravodajskej techniky) a XII. správu ZNB (správa kontrarozviedky v Bratislave). I. námestníkovi genmjr. Alojzovi Lorencovi, CSc. (1939)⁶⁴ po 12. decembri 1985 ponechal v právomoci VII. správu ZNB (správa spojenia), zvláštnu správu FMV, správu vývoja automatizácie FMV, technickú správu FMV, X. správu ZNB (správa kontrarozviedky pre boj proti vnútornému nepriateľovi), XI. Správu ZNB (správa kontrarozviedky pre ochranu ekonomiky) a vysokú školu ZNB. Hrušecký sa staral o II., III. a IX. Správu ZNB, hlavnú správu PS OŠH a správu vojsk MV. Plk. JUDr. Pavel Vaňo (1929)⁶⁵ prevzal Pješčakov úsek oslabený o XI. správu ZNB a genmjr. Rudolf Šubrt (1928)⁶⁶ Vaníčkove útvary oslabené o VII. správu ZNB a posilnené o IV. správu ZNB. Jedine Šilhavého sa zmeny opäť nedotkli.

Zásadnou a poslednou reorganizáciou federálneho ministerstva vnútra v lete roku 1988 bol zredukovaný tak počet námestníkov ministra vnútra, ako aj počet útvarov FMV či podriadených FMV. Ministrom Vajnarovi zostali i naďalej v rukách kľúčové zložky nevyhnutného riadenia a kontroly chodu bezpečnostného aparátu, t. j. vnútorná a organizačná správa FMV, inšpekcia ministra vnútra ČSSR, kádrová správa FMV a najchúlostivejšie útvary Štátnej bezpečnosti (hlavná správa rozviedky ZNB, správa ochrany straníckych a ústavných činiteľov ZNB). Spojením troch najdôležitejších štátnobezpečnostných útvarov do obnovenej hlavnej správy kontrarozviedky ZNB⁶⁷ boli pod I. námestníkom Lorencom kumulované všetky kontrarozviedne útvary ŠtB, lebo okrem II. správy ZNB riadil tiež hlavnú správu vojenskej kontrarozviedky ZNB (III. správa ZNB), správu kontrarozviedky ZNB v Bratislave (XII. správa ZNB), ďalej správu pasov a víz ZNB a leteckú správu ZNB. Plk. doc. RSDr. Stanislav Nezval (1941)⁶⁸ priamo riadil náčelníkov správy spravodajskej techniky ZNB (VI. správa ZNB), správy sledovania ZNB (IV. správa ZNB), zvláštnej správy ZNB (XIII. správa ZNB), správy spojenia, správy vývoja automatizácie ZNB a vysokej školy ZNB. Na tretieho námestníka plk. Ing. Františka Kincla (1941)⁶⁹ ostali správa vyšetrovania ŠtB, federálna správa VB, hlavná správa PS OŠH, správa vojsk MV, správa pre plán, rozpočet a sociálne zabezpečenie FMV, správa stavebno-ubytovacej služby ZNB a správa telovýchovy a vrcholového športu ZNB.

V súvislosti s menovaním gen. Kincla ministrom vnútra ČSSR nastúpil do uvoľnenej funkcie plk. Ota Sedlák (1933)⁷⁰, ktorému bola pri posledných zmenách koncom apríla 1989 pridaná letecká správa ZNB a odobraná hlavná správa Pohraničnej stráže a ochrany štátnych hraníc, presunutá do kompetencie genmjr. Nezvala, ktorému ubudla v prospech I. námestníka správa sledovania ZNB. Genpor. Lorenc sa z titulu svojej funkcie, na poslednú chvíľu pred zrútením komunistického systému v ČSSR, takmer vyrovnal mocenskému postaveniu svojho

⁶³ V. Vajnar bol ministrom vnútra ČSSR od 20. 6. 1983 do 11. 10. 1988.

⁶⁴ A. Lorenc bol I. NMV od 1. 11. 1985 do 21. 12. 1989.

⁶⁵ P. Vaňo bol NMV od 1. 1. 1983 do 31. 5. 1988.

⁶⁶ R. Šubrt bol NMV od 25. 10. 1985 do 31. 5. 1988.

⁶⁷ Náčelníkom II. S-ZNB bol od 1. 8. 1988 do 15. 2. 1990 plk. PhDr. Karel Vykypěl (1943).

⁶⁸ S. Nezval bol NMV od 10. 6. 1988 do 18. 1. 1990.

⁶⁹ F. Kincl bol NMV od 1. 6. 1988, ministrom vnútra ČSSR od 12. 10. 1988 do 29. 11. 1989, resp. 3. 12. 1989.

⁷⁰ O. Sedlák bol NMV od 15. 12. 1988 do 31. 12. 1989.

predchodcu Hanuliaka pred rokom 1974. Približne od polovice decembra 1989 sa začala organizačná štruktúra federálneho ministerstva vnútra pozvoľna rozkladať. Tento proces vyvrcholil za prvého nekomunistického ministra vnútra JUDr. Richarda Sachera, ktorý nariadil zostávajúcich náčelníkov odvolať a z 15. na 16. februára 1990 dokonca útvary ministerstva vnútra ČSSR a ním riadené zrušiť.

Vo štvrtej časti je editovaných 33 rozkazov, ktoré sa týkajú **Organizácie územných útvarov ministerstva vnútra a Zboru národnej bezpečnosti (1953 – 1990)**. Upravujú celkovú organizáciu, postavenie, riadenie a pridelovanie spisových značiek (dokumenty. č. 74, 75, 85, 89, 92, 98), čiastočne reorganizáciu či zriaďovanie operatívnych oddelení či odborov (dokumenty č. 76 – 81, 83, 84, 87, 90, 91, 95, 99, 102 – 104), organizačné členenie vybraného územného útvaru MV/KS ZNB (dokumenty č. 82, 88, 94), zriadenie okresných správ ZNB (dokumenty č. 96, 97), systém riadenia útvarov Štátnej bezpečnosti (dokument č. 93) či úseku vyšetrovania (dokument č. 100) a v neposlednej rade ich zrušenie a zmeny (dokumenty č. 105 – 107).

Zriadenie štátnobezpečnostných a ďalších centrálnych útvarov v rámci obnoveného ministerstva vnútra v jeseni 1953 predznamenovalo aj zásadnú reorganizáciu územných orgánov a vytvorenie krajských správ ministerstva vnútra (KSMV). K 1. januáru 1954 bolo ich členenie stanovené nasledovne: vedenie, vnútorné oddelenie, inšpekcia náčelníka, kádrový odbor či oddelenie, sekretariát útvarovej organizácie KSČ, III. zvláštna skupina, sekretariát Červenej hviezdy, oddelenie tlačového dohľadu (s výnimkou KSMV Praha a Bratislava), štátnobezpečnostné operatívne útvary: II. odbor (kontrarozviedka), III. odbor (politická kontrarozviedka), IV. odbor (ekonomická kontrarozviedka), V. odbor či oddelenie (železničná či vodná doprava), VII. odbor (sledovanie), VIII. odbor (ochrana straníckych a vládnych činiteľov iba pri KSMV Bratislava), IX. odbor (spravodajská technika), ďalej odbor vyšetrovania, odbor či oddelenie nápravných zariadení – väznice, 1. a 2. zvláštne oddelenie, 5. odbor – oddelenie VM (východná emigrácia) a konečne odbor hospodársko-finančný, archívne oddelenie, samostatné oddelenia spojov, zdravotnícke a ochrany.

Oproti štátnobezpečnostným útvarom, ktoré boli utajované v rámci krajskej správy MV kryciami názvami, bola správa Verejnej bezpečnosti otvorene uvedená v organizačnej štruktúre. Skladala sa z vedenia, vnútorného oddelenia Verejnej bezpečnosti (VB), kádrového odboru či oddelenia VB, politického oddelenia či skupiny, odborov boja proti kriminálnym trestným činom, rozkrádaniu a špekuláciám, odboru alebo oddelenia vonkajšej služby, odboru vyšetrovania VB, operatívne pátracieho odboru či oddelenia, oddelení alebo skupín štatisticko-evidenčných, operatívno-technických, preukazov, dopravného inšpektorátu, oddelenia či skupiny zbraní, jedov, výbušnín a oddelenia alebo skupiny cudzincov a osôb bez štátnej príslušnosti. Pomerne nejasne bola vtedy definovaná podoba okresných oddelení ministerstva vnútra. Organizačný rozkaz okrem iného umožňoval zriaďovať mestské správy, odbory alebo oddelenia Verejnej bezpečnosti.

Ako rekcia na zmeny územného usporiadania ČSR bola k 1. aprílu 1960 pretvorená organizácia útvarov ministerstva vnútra na úrovni krajov a dokončená aj na okresnej úrovni. Krajská správa ministerstva vnútra v Prahe naďalej riadila okresné oddelenia MV v Stredočeskom kraji – Benešov, Beroun, Kladno, Kolín, Kutná Hora, Mělník, Mladá Bileslav, Nymburk, Praha-východ, Praha-západ, Příbram a Rakovník. Súčasťou KSMV bola správa Verejnej bezpečnosti, po odbornej línii riadiace oddelenia VB u vyššie spomenutých okresných oddelení ministerstva vnútra. V hlavnom meste Prahe plnili bezpečnostné úlohy obvodné oddelenia MV v Prahe 1 – 10, zriadené v rámci krajskej správy MV v jednotlivých

mestských obvodoch. Úlohy Verejnej bezpečnosti plnila (okrem iného prostredníctvom obvodných oddelení VB v Prahe) mestská správa VB v Prahe, priamo podriadená hlavnej správe Verejnej bezpečnosti.

Podobná situácia bola v Juhočeskom kraji v krajskej správe MV v Českých Budějoviciach (s podriadenými OOMV České Budějovice, Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Pelhřimov, Písek, Prachatice, Strakonice a Tábor), v Západočeskom kraji v krajskej správe ministerstva vnútra v Plzni (OOMV Domažlice, Cheb, Karlovy Vary, Klatovy, Plzeň-juh, Plzeň-sever, Rokycany, Sokolov a Tachov). Správa Verejnej bezpečnosti v Plzni okrem oddelení VB riadila tiež mestskú správu Verejnej bezpečnosti, ktorá plnila verejnobebezpečnostné úlohy na území okresu Plzeň-mesto.

Krajská správa ministerstva vnútra v Ústí nad Labem riadila okresné oddelenia MV v severočeských okresoch (Česká Lípa, Děčín, Chomutov, Jablonec nad Nisou, Liberec, Litoměřice, Louny, Most, Teplice, Ústí nad Labem), krajská správa MV v Hradci Králové okresné oddelenia MV Havlíčkův Brod, Hradec Králové, Chrudim, Jičín, Náchod, Pardubice, Rychnov nad Kněžnou, Semily, Svitavy, Trutnov a Ústí nad Orlicí. V Juhomoravskom kraji boli v rámci krajskej správy MV v Brne zriadené okresné oddelenia Kroměříž, Prostějov, Třebíč, Uherské Hradiště, Vyškov, Znojmo a Žďár nad Sázavou. Úlohy Verejnej bezpečnosti na území okresu Brno-mesto prevzala mestská správa VB v Brne, priamo podriadená správe Verejnej bezpečnosti v Brne. Identická situácia vznikla v Severomoravskom kraji v krajskej správe ministerstva vnútra v Ostrave (OOMV Bruntál, Frýdek-Místek, Karviná, Nový Jičín, Olomouc, Opava, Přerov, Šumperk a Vsetín) lebo pre okres Ostrava-mesto bola tiež zriadená mestská správa VB, priamo riadená správou Verejnej bezpečnosti v Ostrave.

Krajská správa ministerstva vnútra v Bratislave v Západoslovenskom kraji pôsobila prostredníctvom podriadených okresných oddelení MV Bratislava-vidiek, Dunajská Streda, Galanta, Komárno, Levice, Nitra, Nové Zámky, Senica, Topoľčany, Trenčín, Trnava. Samozrejme aj v Bratislave v rámci Verejnej bezpečnosti pôsobila mestská správa VB. V Stredoslovenskom kraji vzniklo jedenásť okresných oddelení MV podriadených krajskej správe MV v Banskej Bystrici (Čadca, Dolný Kubín, Liptovský Mikuláš, Lučenec, Martin, Považská Bystrica, Prievidza, Rimavská Sobota, Zvolen, Žiar nad Hronom a Žilina) a v obvode krajskej správy ministerstva vnútra v Košiciach okresné oddelenia MV Bardejov, Humenné, Košice, Michalovce, Poprad, Prešov, Rožňava, Spišská Nová Ves a Trebišov. Oddelenie VB v Košiciach plnilo svoje úlohy na území okresu, v samotnom meste potom mestský odbor VB, priamo podriadený správe Verejnej bezpečnosti v Košiciach.

V priamej súvislosti s reorganizáciou centrály ministerstva vnútra bola k 1. marcu 1964 zmenená podoba územných útvarov ministerstva vnútra. Krajské správy MV mali byť zložené z vedenia, sekretariátu náčelníka, inšpekcie náčelníka, kádrového odboru, rozviedneho odboru (I. odbor), kontraroviedneho odboru (II. odbor), odboru vyšetrovania ŠtB, odboru sledovania a ustanovky (IV. odbor), odboru ochrany straníckych a vládnych činiteľov (po novom V. odbor), odboru operatívnej techniky (VI. odbor), zvláštnej skupiny, odboru spojovacej techniky (VII. odbor), správy (mestskej správy) Verejnej bezpečnosti, odboru (oddelenia) vyšetrovania VB, oddelenia operatívnej evidencie (I. zvláštne oddelenie), ďalej oddelenia bojovej a mobilizačnej prípravy (zostavená zo skupiny bojovej a telesnej prípravy a mobilizačnej skupiny), pasov a víz, tylového, finančného a plánovacieho, zdravotníckeho, archívneho, tlačového dohľadu, štátneho archívu, útvarov nápravných zariadení a okresných oddelení MV (štruktúrované: vedenie a operatívna skupina, sekretariát náčelníka OOMV,

bojová a mobilizačná príprava, oddelenia či obvodné oddelenia Verejnej bezpečnosti, skupina vyšetrovania, pasov a víz, hospodársko-finančná, tlačového dohľadu).

Ďalšie zmeny boli realizované k 1. júlu 1966, keď sa krajské správy ministerstva vnútra transformovali na krajské správy Zboru národnej bezpečnosti a formalizovaná bola príslušným rozkazom aj existencia správ Štátnej bezpečnosti v krajoch. Krajská správa ZNB pozostávala z týchto organizačných celkov: útvar výkonného aparátu, odbor rozviedky, správa Štátnej bezpečnosti⁷¹ (vrátane oddelenia či skupiny Štátnej bezpečnosti v okresoch), správa Verejnej bezpečnosti, útvar vyšetrovania (odbor vyšetrovania Štátnej bezpečnosti, odbor vyšetrovania Verejnej bezpečnosti), štábny útvar a útvar služieb (kádrový a organizačný odbor, inšpekcia náčelníka, vnútorné oddelenie, hospodársky odbor a odbor spojenia). KS ZNB v Bratislave mala ešte navyše výkonný útvar – odbor ochrany stranických a vládnych činiteľov. Štruktúra krajských správ bola doplnená o krajské oddelenia pasov a víz a tlačového dohľadu. Okresné oddelenia VB boli ďalej členené na útvary výkonného aparátu (1. skupina – všeobecná kriminalita, 2. skupina – hospodárska kriminalita, 3. skupina – dopravná služba, 4. skupina – správna), útvar vyšetrovania (skupina vyšetrovania Verejnej bezpečnosti) a štábne útvary a útvary služieb (sekretariát, hospodárska skupina, spojovacia skupina). Okrem toho boli zriadené okresné oddelenia pasov a víz a funkcia okresného splnomocnenca tlačového dohľadu.

Táto organizačná štruktúra územných útvarov Zboru národnej bezpečnosti v podstate vydržala viac ako päť rokov. Až 1. októbra 1971 vstúpila do platnosti nová organizácia krajských správ ZNB, ktoré boli členené na funkčné útvary (vnútorné oddelenie, inšpekcia náčelníka, kádrový a organizačný odbor, hospodársky odbor, spojovací odbor, ústav národného zdravia), útvary výkonného aparátu (správa Štátnej bezpečnosti, vrátane oddelení a skupín v okresoch a oddelení pasových kontrol na hraničných prechodoch a správa Verejnej bezpečnosti), útvary vyšetrovania (odbor vyšetrovania ŠtB, odbor vyšetrovania VB) a útvary bezpečnostnej správy (krajský odbor pasov a víz). Okresné oddelenie Verejnej bezpečnosti pozostávalo zo skupiny všeobecnej kriminality, hospodárskej kriminality, poriadkovej (hraničnej) služby a dopravnej služby, oddelenia vyšetrovania, skupiny správnej a vnútorného oddelenia. Na území okresu ďalej pôsobili okresné oddelenia pasov a víz. Vymenovaním rozkaz stanovil ako základné útvary Verejnej bezpečnosti obvodné, pohraničné, železničné, diaľničné a poriečne oddelenie VB.

V roku veľkých organizačných zmien došiel tiež 1. septembra 1974 rad aj na krajské správy Zboru národnej bezpečnosti, ktoré boli naďalej členené iba na dve základné skupiny – funkčné útvary (vnútorný odbor, inšpekcia náčelníka, kádrový odbor, oddelenie obrany, hospodársky odbor, spojovací odbor, zdravotnícky ústav KS ZNB a krajské stredisko automatizácie) a výkonné útvary (správa Štátnej bezpečnosti, odbor vyšetrovania Verejnej bezpečnosti, krajský odbor pasov a víz a krajský odbor ochrany štátnych hraníc). Okresné oddelenia Verejnej bezpečnosti boli rozšírené o vnútornú a hospodársku skupinu a operačné stredisko. Mestské správy VB v určených mestách a obvodné oddelenie VB v Prahe boli postavené na úroveň okresných oddelení VB. Rozšírený bol aj počet základných útvarov Zboru národnej bezpečnosti, ktorými sa stali aj oddelenia Štátnej bezpečnosti, obvodné (miestne) oddelenia Verejnej bezpečnosti, okresné oddelenia pasov a víz a oddelenia ochrany štátnych hraníc a pasovej kontroly.

⁷¹ Ďalší rozkaz formuloval, že správy ŠtB v krajoch sú výkonným orgánom kontrarozviedky na území jednotlivých krajo „s prímou oborovou podřízeností“ náčelníkovi HS-ŠtB a „teritoriální podřízeností“ náčelníkovi KS ZNB. Porov. dokument č. 21.

Začiatkom roku 1976 došlo skôr ku kozmetickej úprave – k premenovaniu správ v obidvoch hlavných mestách a ku vzniku správy ZNB hlavného mesta Prahy a Stredočeského kraja a správy ZNB hlavného mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja. Týmto bolo zvýraznené výsadné postavenie obidvoch regiónov.

K 1. októbru 1977 boli zrušené okresné oddelenia Verejnej bezpečnosti, obvodné oddelenia VB v Prahe a Bratislave, mestské správy VB v Brne, Košiciach, Ostrave a Plzni a oddelenia a skupiny správ Štátnej bezpečnosti krajských správ Zboru národnej bezpečnosti v okresoch. Zároveň boli v okresoch Českej socialistickej republiky a Slovenskej socialistickej republiky zriadené okresné správy ZNB, rovnako ako v obvodoch Prahy a Bratislavy obvodné správy Zboru národnej bezpečnosti. V Brne, Košiciach, Ostrave a Plzni boli zriadené mestské správy ZNB, ktoré boli postavené na úroveň OS ZNB.

Pri správe ZNB hlavného mesta Prahy a Stredočeského kraja vznikli okresné správy ZNB Beroun, Kolín, Mělník, Kladno, Příbram, Mladá Boleslav a Nymburk, pri správe ZNB hlavného mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja OS ZNB Galanta, Nové Zámky, Nitra, Komárno, Trenčín, Senica, Trnava. Pri KS ZNB České Budějovice vznikli OS ZNB Český Krumlov, Tábor, Strakonice, Jindřichův Hradec, Písek, u KS ZNB Plzeň OS ZNB Sokolov, Karlovy Vary, Cheb, Domažlice, Tachov, u KS ZNB Ústí nad Labem OS ZNB Česká Lípa, Liberec, Litoměřice, Děčín, Chomutov, Most, Teplice, u KS ZNB Hradec Králové OS ZNB Havlíčkův Brod, Pardubice, Svitavy, Náchod, Semily, Ústí nad Orlicí, u KS ZNB Ostrava OS ZNB Olomouc, Přerov, Frýdek-Místek, Karviná, Opava, u KS ZNB Brno OS ZNB Blansko, Hodonín, Třebíč, Břeclav, Jihlava, Uherské Hradiště, Gottwaldov, Kroměříž, Znojmo, Žďár nad Sázavou, u KS ZNB Banská Bystrica OS ZNB Martin, Prievidza, Žilina, Považská Bystrica, Zvolen, Liptovský Mikuláš a nakoniec u KS ZNB Košice OS ZNB Poprad, Prešov, Humenné, Spišská Nová Ves, Michalovce a Rožňava. Organizačná štruktúra týchto okresných správ ZNB a na ich úrovni postavených útvarov bola spravidla nasledujúca: funkčné útvary (vnútorné oddelenie, hospodárska skupina) a výkonné útvary (oddelenie Štátnej bezpečnosti, odbor Verejnej bezpečnosti, oddelenie vyšetrovania VB a oddelenie pasov a víz).

K poslednej zmene došlo 1. septembra 1979, keď boli krajské správy a správy Zboru národnej bezpečnosti členené na útvary KS ZNB (vnútorný odbor alebo útvar s podobnou pracovnou náplňou, inšpekcia náčelníka, oddelenie obrany, kádrový odbor, hospodársky odbor, zdravotnícky ústav, oddelenie pre politickovýchovnú prácu, spojovací odbor a krajské stredisko automatizácie), útvary KS ZNB – zložky Štátnej bezpečnosti (správa ŠtB, odbor vyšetrovania ŠtB a odbor pasov a víz), útvary KS ZNB – zložky Verejnej bezpečnosti (správa VB, mestská správa VB v Prahe a Bratislave, odbor vyšetrovania VB) a útvary KS ZNB – plniace úlohy zložky ŠtB a VB, t. j. útvary ZNB zabezpečujúce ochranu objektov zvláštneho významu. Podobne príslušný rozkaz upravil organizácie okresných správ ZNB a správ ZNB postavených na ich úrovni na: útvary OS ZNB (vnútorné oddelenia alebo útvary s podobnou pracovnou náplňou a hospodárske skupiny), útvary OS ZNB – zložky ŠtB (oddelenia ŠtB, oddelenia pasov a víz), a útvary OS ZNB – zložky VB (odbory VB, oddelenia vyšetrovania VB). Základné útvary ZNB boli rozčlenené na základné útvary – zložky ŠtB (oddelenia ochrany štátnych hraníc, oddelenia pasovej kontroly, oddelenia letiskovej kontroly) a základné útvary – zložky VB (obvodné oddelenia VB, miestne oddelenia VB v Prahe a Bratislave, železničné oddelenia VB, diaľničné oddelenia VB, poriečne oddelenia VB).

Posledná piata časť predstavuje 16 základných dokumentov postihujúcich oblasť **Organizácie útvarov Verejnej bezpečnosti (1953 – 1990)**, prevažne venovaných zriadeniu obvodných (miestnych) oddelení Verejnej bezpečnosti (dokumenty č. 110-113, 120), zmien v organizácii, vrátane železničných a pohraničných oddelení (dokumenty č. 108, 116 a 117), ich zrušenie

(dokument č. 109), rozšírenia kompetencií v oblasti ochrany štátnych hraníc (dokumenty č. 114 a 115) a nakoniec zásadám riadenia a koordinácie útvarov Verejnej bezpečnosti (dokumenty č. 118, 119, 121-124).⁷² Prezentované riadiace akty dokladujú nielen komplikovaný systém riadenia Verejnej bezpečnosti prostredníctvom federálneho i republikových ministerstiev vnútra, ale tiež fakt, že išlo o represívnu zložku, ktorá sa neoddeliteľne spolu so Štátnou bezpečnosťou podieľala na represii potrebnej k udržaniu vnútornej stability komunistického režimu v Československu.

Celkovo je v tejto publikácii editovaných 16 tajných rozkazov ministra vnútra a 5 rozkazov ministra vnútra signovaných Rudolfom Barákom, 10 rozkazov ministra vnútra Lubomírom Štrougalom, 6 rozkazov Josefom Kudrnou, po 2 rozkazoch Josefom Pavlom a Janom Pelnářom, 1 rozkaz námestníkom Jánom Majerom, 1 rozkaz ministra vnútra ČSR Josefom Grösserom, 1 rozkaz ministra vnútra SSR Egidom Pepichom, po 4 rozkazoch ministra vnútra ČSSR Janom Pelnářom a Radkom Kaskom, 28 rozkazov MV ČSSR Jaromírom Obzinom, 1 rozkaz MV ČSSR I. námestníkom Jánom Januliakom, po 3 rozkazoch MV ČSSR Vratislavom Vajnarom a Františkom Kinclom, 4 rozkazy MV ČSSR Richardom Sacherom, 1 rozkaz MV ČSSR I. námestníkom Ivanom Průšom, po 1 spoločnom rozkaze MV ČSSR, MV ČSR a MV SSR J. Pelnářom – J. Grösserom – E. Pepichom, R. Kaskom – J. Grösserom – E. Pepichom a R. Kaskom – Josefom Jungom – E. Pepichom, 5 spoločných rozkazov J. Obzinom – J. Jungom – Štefanom Lazarom, po 1 nariadení ministra vnútra I. námestníkom J. Kudrnou a námestníkom Karlom Klímom, 4 nariadenia Janom Zárubom, 3 nariadenia námestníkom Jindřichom Thonom, po 1 nariadení ministra vnútra ČSSR R. Kaskom a I. námestníkom J. Januliakom, po 2 nariadeniach J. Obzinom a J. Kováčom, 3 nariadenia F. Kinclom, 3 prehľady o zodpovednosti za riadenie útvarov FMV a výklad federálnej správy Verejnej bezpečnosti.

Všetky rozkazy a nariadenia editované či citované v tejto edícii sa nachádzajú v príslušných fondoch Archívu Ministerstva vnútra Českej republiky v Prahe a Archívu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky v Levoči (dnes už tiež v digitálnej podobe v Archíve Ústavu pamäti národa). Obidve rady týchto vrcholových riadiacich aktov však nie sú identické (na oboch stranách v niektorých prípadoch chýbajú prílohy, prípadne niektoré rukou písané odkazy na ďalšie riadiace akty) a preto boli pri práci na tejto publikácii vzájomne konfrontované.

V samotnom závere musím byť trochu osobný: Spracovanie tejto edície je splatením istého dlhu, nakoľko sa vývoju a činnosti komunistického bezpečnostného a spravodajského aparátu profesionálne venujem už od začiatku roku 1993, kedy som na šesť rokov získal v podstate privilegovaný prístup do fondov Archívu MV ČR ako vedúci pracovník pražského Úradu dokumentace a vyšetřování činnosti Státní bezpečnosti (od roku 1995: zločinů komunismu) a potom vo svojom výskume pokračoval na pôde Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. S odkazom na skúsenosť, ktorú som spolu so svojimi kolegami získal už začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia, potvrdzujúcu, že bez znalosti podrobného organizačného vývoja bezpečnostného a represívneho aparátu je nemožné kvalifikovane poznávať a hodnotiť obsah písomností až doposiaľ ukrytých v prítmí zvláštnych archívov, verím, že sa táto práca stane cennou pomôckou pre odbornú i laickú verejnosť.

O to viac som rád, že edícia vychádza ako úvodný odborný počin Ústavu pamäti národa v Bratislave, inštitúcie s potenciálom, ktorá skôr či neskôr doplní tu prezentované „neživé“

⁷² Organizácii Verejnej bezpečnosti v predmetnom období sú sčasti venované i rozkazy z predchádzajúcich kapitol (dokumenty č. 21, 74, 86, 89, 92, 94, 96, 98, 107).

rekonštrukcie dávno zaniknutých organizačných celkov radom mien zodpovedných za udržiavanie nedemokratického a neľudského totalitného systému v našich krajinách.

Pavel Žáček